

güz 2000

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞINDAKİ PROGRAM GELİŞTİRME ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ^(*)

Dr. Sedat YÜKSEL

Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Okullarımızda uygulanan eğitim programlarının ortaya konulması ve geliştirilmesi görevi Milli Eğitim Bakanlığı'na aittir. Bu çalışma, Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki program geliştirme çalışmalarının değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada veriler program geliştirme çalışmaları yapan birim yetkilileri ile program geliştirme komisyonlarında görev alan üyelerden elde edilmiştir. Elde edilen bu bulgular birimlerin program geliştirme faaliyetleri arasında bütünlük olmadığını, komisyon çalışmalarının plansız yürütüldüğünü ve program geliştirme için ihtiyaç tespiti ile ön uygulama ve değerlendirme çalışmalarının yeterince yapılmadığını göstermektedir.

Çağımızda bilgi ve teknolojinin hızla artması ve gelişmesi, toplumun tüm kesimlerinin, dolayısıyla eğitim ile ilgili unsurların hızlı bir değişim göstermelerine yol açmaktadır. Eğitimin en temel işlevi toplumun ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip bireyler yetiştirmek olduğuna göre, okullarda uygulanan eğitim programlarının toplumda meydana gelen değişikliklere paralel olarak geliştirilmesi ve eğitim programlarının çağın gerisinde kalmaması gerekmektedir. Bir eğitim sisteminin hızla değişmekte ve gelişmekte olan toplumun taleplerini karşılaması için eğitim programlarını geliştirmesi zorunludur.

Program Geliştirme Kavramı

Eğitim bilimleri alanındaki literatür incelendiği zaman program geliştirme ile ilgili farklı yaklaşımların, görüşlerin ve tanımların bulunduğu

---

^(*)Bu araştırma, Doç. Dr. Tayyip Duman'ın danışmanlığında yürütülen "Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki Program Geliştirme Çalışmalarının Değerlendirilmesi" Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2000, Yayınlanmamış Doktora Tezine dayalı olarak hazırlanmıştır.

görülmektedir. Bu nedenle program geliştirme kavramının tek bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Program geliştirmeyi tanımlayanlar içerisinde, Erden (1993) program geliştirmeyi en genel anlamıyla "eğitim programlarının tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve değerlendirme sonucu elde edilen veriler doğrultusunda yeniden düzenlenmesi süreci" olarak tanımlamaktadır (Erden, 1993, s.3).

Program geliştirme sürecinde yapılan faaliyetleri dikkate alan Good (1959) program geliştirmeyi "mevcut eğitim programının sürekli olarak, metodolojik araştırmalarla değerlendirilmesi ve geliştirilmesini sağlamak üzere, bir okul veya okul sistemine uygun bir programın geliştirilmesi, uzman görüşleri altında çalışan komisyonların organizasyonunun sağlanması, öğretimin genel ve özel amaçlarının belirlenmesi, program materyallerinin, öğretim metotlarının ve değerlendirme biçimlerinin seçimi, resmi öğretim programlarının hazırlanması ve hazırlanan bu öğretim programının denenmesi ve adapte edilmesidir" şeklinde tanımlamıştır (Good, 1959, s.151).

Neagley ve Evans ise program geliştirmeyi, komisyonların organizasyonu, amaçların seçimi, muhteva, öğrenme yaşantıları ve öğretime yardımcı olan diğer unsurların sağlanmasının tasarlanması, en iyi öğretim metotlarının seçimi, tasarlanan amaçlara uygun değerlendirme yöntemlerinin seçimi, bu materyallerin, öğrenme yaşantılarının ve metotların denenmesi ve değerlendirilmesi, belirlenen program ilkelerinin geliştirilmesi ve program üzerinde sürekli olarak çalışma, değerlendirme ve geliştirme faaliyetlerinin yapılması aşamalarını kapsayan bir süreç olarak tanımlamaktadır (Neagley and Evans, 1967, s.5).

Program geliştirmenin, programın kapsadığı amaçların sağlıklı ve etkin bir şekilde saptanması ve gerçekleştirilmesi için faydalanılan esasları, prensipleri ve faaliyetleri operasyonel anlamda ele alan bir çalışma olduğunu belirten Varış (1988), program geliştirmeyi "gerek okul içinde ve gerekse okul dışında, Milli Eğitim ve okulun amaçlarını etkinlikle geliştirmek ve gerçekleştirmek üzere düzenlenen muhteva ve faaliyetlerin uygun yöntem, teknik, araç ve gereçlerle geliştirilmesine yönelmiş koordine çabaların tümüdür" şeklinde tanımlamaktadır (Varış 1998, s.21).

Yukarıda verilen bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi program geliştirme, mevcut eğitim programlarının araştırmalara dayalı olarak belli yöntemlerle geliştirilmesi ve eğitim programlarının değişen şartlara uyumlu hale getirilmesi için yapılan koordineli faaliyetlerdir. Bu faaliyetler kısa bir sürede

bir defada yapılan ve daha sonra sona eren faaliyetler olmayıp, toplumdaki değişme ve gelişmelere paralel olarak sürekli devam eden faaliyetlerdir.

Program Geliştirme Süreci

Program geliştirme, sistemli bir şekilde ve araştırmalara dayalı olarak yapılmasını gerektirdiği için, bilgi, beceri ve uzmanlık gerektiren bir süreçtir. Bu nedenle program geliştirme için bir ekip çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Eğitim programlarının hem toplumun büyük kesimini ilgilendirmesi, hem de program geliştirmenin oldukça kapsamlı ve karmaşık olması, program geliştirmede geniş ölçüde katılımı gerektirmektedir.

Eğitim programları öğrenciler, eğitimciler, aileler ve toplumu etkilediği için bu grupların program ile ilgili kararlarda söz sahibi olmaları gerekir. Program ile ilgili verilen kararların etkili olabilmesi için bu kesimlerin ortak fikirlerini yansıtması gerekmektedir (Oliver, 1965, s.49).

Program geliştirme sürecine katılan kişileri McNeil (1996) toplumsal, kurumsal, öğretimsel ve bireysel düzey olmak üzere dört düzeyde toplamıştır. McNeil'a göre toplumsal düzey; ulusal veya yerel eğitim kurullarını, kuruluşlarını ve yayınevlerini, kurumsal düzey; yöneticileri, öğrencileri ve aileleri, öğretimsel düzey; öğrenciler için belirlenen amaçlar doğrultusunda öğretmenlerin karar vermesini, bireysel düzey ise; öğrencinin sınıftaki anlamlı yaşantılarını kapsamaktadır (McNeil, 1996, s.112).

Görüldüğü gibi program geliştirme sürecine eğitim programlarından etkilenen tüm kişi ve kuruluşların katılımı esastır. Yani diğer bir deyişle, program geliştirme "binlerce kişinin rol alması"nı kapsar (Saylor, Alexander and Lewis, 1981, s.47) Bu kadar geniş bir katılımın sağlanması program araştırmaları sayesinde olmaktadır. Program araştırmaları eğitim programıyla doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen ilgili kişi ve kuruluşların (öğretmen, öğrenci, veli, müfettiş, yönetici, işveren vb.) eğitim programında karşılaştıkları sorunları ve önerilerini ortaya çıkarabilir. Böylece ortaya çıkan veriler hem program geliştirme komisyonlarının çalışmalarını yönlendirecek ve hem de araştırmaya katılan grupların program geliştirmeye katılımı sağlanmış olacaktır.

Program Geliştirme Komisyonları

Program araştırmalarında elde edilen veriler ve sonuçları program geliştirme komisyonlarında değerlendirilmektedir. Bu komisyonlarda uzmanlar, öğretmenler ve yöneticiler görev yapmaktadır. Ertürk (1993) bir program geliştirme komisyonunda program geliştirme, konu alanı ve ölçme-değerlendirme uzmanı ile konu alanı öğretmenin sürekli görev almasını, eğitim psikoloğu, eğitim felsefecisi, eğitim sosyoloğu, eğitim ekonomisti ve planlamacısının kendilerine ihtiyaç duyulduğu zamanlarda komisyonda yer almalarını önermektedir (Ertürk, 1993, s.52). Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı da aynı şekilde program geliştirme komisyonunda program geliştirme, konu alanı ve ölçme- değerlendirme uzmanı ile konu alanı öğretmenin görev almasını, komisyon ilk defa program hazırlayacaksa komisyonlarda bu kişilere ilaveten akademik uzman, eğitim felsefecisi, rehber öğretmen, Bakanlık müfettişi, öğrenci temsilcisi ve okul-aile birliği temsilcisinin görev almasını istemektedir (MEB, 1996, s.5-7). Sonuçta program geliştirme komisyonlarında ihtiyaca göre eğitim programlarıyla doğrudan ve dolaylı olarak ilgili kişi ve kuruluşların temsilcileri ve uzmanlar görev alabilirler. Verduin'in (1967) belirttiği gibi komisyon ilgili tüm kişilerin katılımı için yeteri derecede dar, farklı nitelikler, fikirler, beceriler ve yetenekleri içerisine alacak kadar geniş olmalıdır (Verduin, 1967, s.4). Böylece ilgili kişilerden komisyonun yararlanabileceği çok çeşitli fikir, beceri ve yetenekler ortaya çıkacaktır.

Program geliştirme sürecinde komisyonlarda görev alan kişiler arasında yapılan konuların tartışılması, program geliştirmede karar verme sürecinin esasıdır. Tartışma esnasında insanlar pek çok fikir ve değer üzerinde düşünüp taşınmakta ve karşılıklı değişim yaşanmaktadır. Komisyon içerisinde yapılan tartışmalar, politika ve planları geliştirmek için iyi bir fırsattır.

Program geliştirme kararlarının tartışma sonucunda alınması, demokratik felsefeye de uygun düşmektedir. Kararların bir veya birkaç kişi tarafından verilmesi yerine, farklı nitelik ve uzmanlardan gelen bireylerin birbirleriyle etkileşim içerisinde tartışarak oybirliğiyle karar vermeleri daha uygun olup, başarılı kararların alınmasını sağlamaktadır (Grobman, 1970, s.130; McCutcheon, 1995, s.7).

Program geliştirme komisyonları farklı nitelik ve yeteneklerde bireyleri biraraya getirir. Burada ortam tartışmalara müsaade edici tarzda olmalı, üyeler düşüncelerini serbestçe ifade etmeleri için cesaretlendirilmeli, üyeler

sedat yüksel

arası iletişim kanalları her zaman açık olmalı ve herşeyden önce üyeler program geliştirmeye istekli olmalıdır. Komisyonlarda üyeler arası ilişkiler zorlayıcı değil, işbirliğine dayalı, motive edici ve arkadaşça olmalıdır (Doll, 1970, s.170-172; Taba, 1962, s.475-476; Kısakürek, 1983, s.222). Bu ortamın sağlanmasında hiç şüphesiz ki komisyon liderinin fonksiyonu büyüktür. Lider bu ortamı sağlamak için komisyonda geniş tabanlı karar vermeye olanak tanıyan bir yapı oluşturarak komisyon içerisinde ortaya atılan yeni fikirleri gündeme almalı, doğru kabul edilen fikirleri desteklemeli ve tartışma sonucunda üyelerin üzerinde fikir birliği sağlayacakları bir karara varılmasını sağlamalıdır (Doll, 1970, s.170-172; Wiles and Bondi, 1979, s.197).

Ülkemizde Program Geliştirme Çalışmaları

Ülkemizde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitimde hızlı bir değişmeye gidilmiş, okullarda uygulanan programlar üzerinde kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Programlar üzerinde ilk çalışmalar 1924-1930 yılları arasında yapılmış olup, bu dönemdeki programların temel felsefesi öğrencilere Cumhuriyet rejimi ve bu rejimin fazilet ve nimetlerini benimsetmeyi gerçekleştirmek olmuştur. (MEB, 1990, s.32). İlk program geliştirme çalışmalarına ancak 1950'li yıllarda başlanmış, bir dizi program geliştirme çalışmalarıyla ortaya çıkan ilköğretim programı 1953-1954 öğretim yılında, ortaöğretim programı da bir sonraki öğretim yılında deneme okullarında uygulanmıştır. Bu çalışmalar ülkemizdeki program geliştirme çalışmalarının öncüsü sayılmaktadır (Demirel, 1992, s.28; Varış, 1988,s.51-58). Ancak bu çalışmaların sürekliliği sağlanamamış, deneme çalışmalarından elde edilen sonuçlar sistemin geneline yansıtılmamıştır.

1960'lı yıllarla birlikte program geliştirme çalışmaları yoğunlaşmış, 1962 yılında toplanan Yedinci Milli Eğitim Şurası sonrasında ilkokul program taslağı hazırlanarak deneme okullarında denenmiş ve 1968- 1969 öğretim yılında uygulamaya konulmuştur (Cicioğlu, 1985, s.102; Demirel, 1992, s.29). Program geliştirme çalışmalarının sürekli yapılması gerekmesine rağmen bu çalışmalarda da bir süreklilik sağlanamamıştır.

1980'li yıllarda program geliştirme çalışmalarının tekrar yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu dönemde program geliştirme çalışmalarında standartlaşmanın sağlanması amacıyla bir program geliştirme modeli oluşturmuştur. 1983 yılında yürürlüğe giren bu modelde programların

sedat yüksel

hazırlanması ve geliştirilmesinde görev alacak kişiler ile program geliştirme komisyonlarının çalışma esasları belirlenmiş ve her programda genel, ünite ve konu amaçlarının belirlenmesinin, her ünitenin ayrı ayrı davranışlarının tespit edilmesinin gerekli olduğunun altı çizilmiş, programların bir yıl uygulama okullarında denendikten sonra programların ülke genelinde uygulanması karara bağlanmıştır. Hazırlanacak ve geliştirilecek tüm programın bu modele uygun olması gerektiği konusunda bağlayıcı bir karar bulunmasına rağmen bazı programlar farklı modellerde geliştirilmiştir (Demirel, 1992, s.29-30). Böylece geliştirilen programlarda bir standartlaşma sağlanamamış, çeşitlilik aynen devam etmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığındaki program geliştirme çalışmaları 1990 yılında Dünya Bankası desteğiyle başlatılan Milli Eğitimi Geliştirme Projesi ile önemli gelişmeler göstermiştir. Önceki yıllarda programlar denenmeden tüm ülke çapında uygulanmakta, böylece programda yer alan kusur ve aksaklıklar tüm okulları etkilemekte ve bunlar kısa zamanda ve kolayca giderilememekteydi. Bu projeye programlar, yeni kurulmuş olan Müfredat Laboratuvar Okullarında (MLO) denenip test edilerek sorunlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Projede programların denenmesi ve geliştirilmesi işini EARGED yürütmektedir.

Ülkemizdeki program geliştirme çalışmalarında yaşanan bir diğer sorun, programların tümüyle merkezden geliştirilmesi, kararların merkezden verilmesidir. 3797 Sayılı "Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" uyarınca Milli Eğitim Bakanlığı tüm eğitim kademelerinde uygulanacak programların geliştirilmesinden sorumludur. Bakanlık bu sorumluluğunu okulların bağlı bulunduğu Genel Müdürlükler, Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlıkları ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'na devretmiştir. Geliştirilen programların yürürlüğe girmesi içi Talim ve Terbiye Kurulunun, daha sonra da Bakanın onayı gerekmektedir. Onaylanan programlar tüm okullarda uygulanmaktadır. Bu durumun bölgenin, okulun, toplumun ve öğrencilerin ilgi ve beklentilerinin yeterince karşılanamamasına yol açması doğaldır. Milli Eğitim Bakanlığı son yıllarda sorun üzerinde durmaya başlamış, dünyadaki merkezîyetçi sisteme sahip ülkelerde olduğu gibi bazı yetkilerinin yerel birimlere devredilmesinin gerekliliği kabul etmiştir. Bu dönemde yapılan araştırmalarda okullarda uygulanan programların yetersizliğinin en önemli nedenlerinden birisinin de programların merkezîyetçi yapı içerisinde geliştirilmesinden kaynaklandığı tespit edilmiştir (EARGED,1997; Taşpolatoğlu, 1993). 1995 yılında İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri bünyesinde program geliştirme çalışmalarının yapılmasına olanak sağlayan "Milli Eğitim Müdürlükleri Program Hazırlama ve Geliştirme

sedat yüksel

Komisyonları Çalışma Yönergesi" çıkarılmıştır. Bu yönerge Ankara'nın merkez ilçelerinde pilot olarak uygulanmış, ancak istenilen sonuçları verememiştir. Günümüzde ancak Ortaöğretim Genel Müdürlüğünün bu yönetmelik gereği bazı programların geliştirilmesine yönelik istek ve talimatları sonucunda bazı illerde program geliştirme komisyonları kurulmuştur. Ancak bu komisyonlarca geliştirilen programların tüm ülkede aynen uygulanması nedeniyle programların yerel şartlara uygunluğu sağlanamamaktadır. Ancak yine de bu komisyonların ülke genelinde yaygınlaştırılması ileride program geliştirme çalışmalarını yapabilecek kadroların oluşmasını sağlayacak ve sonraki yıllarda programların yerel şartlara uygunluğunu sağlayacak yapı daha kolay oluşturulabilecektir. Bunun başarılabilmesi için yerel birimlerin eksikliklerinin tespit edilmesi ve bu eksiklikleri giderici tedbirler alınması gerekmektedir.

Bu araştırmada yukarıda belirtilen şartlar içerisinde program geliştirme çalışmalarının yürütüldüğü Milli Eğitim Bakanlığında, bu alanda yaşanan sorunları ve bu çalışmaları yürüten program geliştirme komisyonlarının karşılaştıkları güçlük ve eksikliklerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulan program geliştirme komisyonlarında görev alan üyeler ile program geliştirme faaliyetlerinden sorumlu birimlerin yöneticilerin görüşlerine göre, program geliştirme sürecindeki çalışmaları değerlendirmektir. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Örgütü bünyesindeki program geliştirme birimlerinin yetkililerinin program geliştirme sistemi ve bu sürecin nasıl yürütüldüğüne ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Program geliştirme sürecinde,
  - 2.1. Komisyon oluşturma
  - 2.2. Komisyon çalışmaları
    - 2.2.1. Hazırlık ve Destek
    - 2.2.2. Ortam
  - 2.3. Ürün

sedat yüksel

- 2.4. Ön uygulama ve değerlendirme aşamalarına ilişkin olarak
  - 2.4.1. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığındaki
  - 2.4.2. Genel eğitimde program geliştiren birimlerdeki
  - 2.4.3. Mesleki ve teknik eğitimde program geliştiren birimlerdeki
  - 2.4.4. İl Millî Eğitim Müdürlüklerindeki program geliştirme komisyonlarında görev alan üyelerin görüşleri arasında farklılık var mıdır?
3. program geliştirme sürecine ilişkin olarak
  - 3.1. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığındaki
  - 3.2. Genel eğitimde program geliştiren birimlerdeki
  - 3.3. Mesleki ve teknik eğitimde program geliştiren birimlerdeki
  - 3.4. İl Millî Eğitim Müdürlüklerindeki program geliştirme komisyonlarında görev alan üyelerin görüş ve önerileri nelerdir?

Önem

Her ülke, vatandaşlarının çağdaş gelişmelere ayak uydurabilmeleri için okullarında uygulanan eğitim programlarını geliştirmek durumundadır. Değişimin hızlı ve sürekli yaşandığı günümüzde, program geliştirme çalışmalarının da sürekli olması gerekmektedir. Bu amaçla her ülke kendi şartlarına uygun olarak bir program geliştirme sistemi ortaya koymuştur. Ülkemiz de kendi şartlarına uygun olarak program geliştirme ile ilgili kararların sürekli merkezden alındığı bir sistem belirlemiştir. 3797 Sayılı "Millî Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" uyarınca Millî Eğitim Bakanlığı tüm eğitim kademelerinde uygulanacak programların geliştirilmesinden sorumludur. Bakanlık bu sorumluluğunu okulların bağlı bulunduğu Genel Müdürlükler, Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlıkları ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'na devretmiştir. Bu birimler kendilerine bağlı olan okulların programların geliştirme çalışmalarını yapmakla yükümlüdürler. Bu birimlerce geliştirilen programlar Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca incelenmekte ve Bakan onayıyla yürürlüğe girmektedir.

Ülkemizdeki mevcut literatür incelendiğinde, Millî Eğitim Bakanlığının Merkez ve Taşra Örgütünde uygulanan mevcut program geliştirme sistemi ile ilgili bazı araştırmalar bulunmakla birlikte (Öncül, 1990; Türk, 1998) bu

sedat yüksel

araştırmalar dar kapsamlıdır. Milli Eğitim Bakanlığının program geliştirme sistemi hakkında ayrıntılı bilgi veren bir çalışma veya dokümana rastlanamamıştır. Milli Eğitim Bakanlığınca geliştirilen programların değerlendirilmesine yönelik çok sayıda araştırma bulunmakla birlikte, bu araştırmaların geliştirilmiş olan programlar, yani ürün üzerinde durduğu, geliştirilen programların program geliştirme ilkelerine uygunluğu bakımından değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu programların geliştirildiği süreç ile program geliştirme komisyonlarının işleyişleri, eksikleri, kusurları ve karşılaştıkları sorunları ortaya çıkarmaya yönelik bir araştırmaya rastlanamamıştır.

Milli Eğitim Bakanlığındaki program geliştirme çalışmalarını ortaya koyarak değerlendirmeyi amaçlayan bu araştırmada, araştırma bulgularının;

- Milli Eğitim Bakanlığı'nın mevcut program geliştirme sistemini ayrıntılı olarak ortaya koyabileceği,
- Milli Eğitim Bakanlığı Merkez ve Taşra Örgütündeki program geliştirme komisyonlarının işleyişini, yaşadığı sorunları, nedenlerinin ve çözüm yollarının tespit edebileceği,
- Süreçten kaynaklanan aksaklıklar tespit edilerek geliştirilen programların nitelikli olmasına katkıda bulunabileceği,
- Program geliştirmede zaman, emek ve ekonomik kayıpların en aza indirilmesi konusunda ilgililere ışık tutabileceği,
- Program geliştirme komisyonlarının çalışmalarında verimli olmasına yönelik bilimsel araştırmalara rehberlik yapabileceği, beklenmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Evreni

Araştırma evrenini, Milli Eğitim Bakanlığı Merkez örgütü içerisinde program geliştirme çalışmaları yapan Genel Müdürlükler (Okul Öncesi, İlköğretim, Ortaöğretim, Erkek Teknik, Kız Teknik, Ticaret ve Turizm, Çıraklık ve Yaygın Eğitim, Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi, Din Öğretimi, Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlükleri), Araştırma ve Geliştirme Merkezleri (EARGED ve METARGEM) ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığındaki program geliştirme komisyonlarında görev alan üyeler ile Milli Eğitim Bakanlığı Taşra Örgütü içerisinde program

sedat yüksel

geliştirme çalışmaları yapan İl Milli Eğitim Müdürlüklerinin (Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Bursa, Eskişehir, İçel, İstanbul, İzmir, Konya ve Samsun İl Milli Eğitim Müdürlükleri) program geliştirme komisyonlarında görev alan üyeler ve Merkez Örgütü içerisinde program geliştirme çalışmaları yapan birimlerin yöneticileri oluşturmaktadır. Araştırma, 1996- 1999 yılları arasında program geliştirme komisyonlarında görev alan üyeler ile program geliştirme birimlerinin yetkilileri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma evreninin tamamına ulaşılabildiğinden dolayı araştırma evreninden örneklem alınmamıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada araştırmacı tarafından geliştirilen iki tür veri toplama aracı kullanılmıştır. İlki, Milli Eğitim Bakanlığı Merkez örgütü içerisinde program geliştirme çalışmaları yapan birimlerin yöneticilerine uygulanan görüşme formu, diğeri ise Merkez ve Taşra örgütündeki program geliştirme komisyonlarında görev alanlara uygulanan anket formudur.

Veri toplama araçları geliştirilirken ilgili literatür ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı program geliştirme çalışmaları yapan birimlerin yöneticileri ile program geliştirme komisyonlarına katılan kişilerin görüşlerinden yararlanılmış, geliştirilen veri toplama araçları üniversitedeki uzman kişilere, program geliştirme çalışmaları yapan birimlerin yöneticilerine ve program geliştirme komisyonlarında görev alan kişilere incelettirilmiş ve onların önerileri doğrultusunda veri toplama araçları yeniden düzenlenmiştir. Araştırma evrenine giren program geliştirme komisyon üyelerinin sayısı yeterli derecede fazla olmadığı için anket formlarının ön uygulama çalışması yapılmamıştır.

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarından birisi olan görüşme formu, açık uçlu sorulardan oluşmakta olup, Milli Eğitim Bakanlığı Örgütündeki program geliştirme çalışmaları yapan birimlerin yöneticileri için hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan diğeri veri toplama araçları olan anketler ise Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Örgütü ile İl Milli Eğitim Müdürlükleri bünyesindeki program geliştirme komisyonları için hazırlanmıştır. Bu anketlerin birinci bölümü kişisel bilgilere, ikinci bölümü program geliştirme komisyonlarında yaşanan sürece ilişkin sorulara ayrılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmaya Milli Eğitim Bakanlığı EARGED Başkanlığınca destek verilmiştir. EARGED Başkanlığınca son üç yıl içerisinde program geliştirme komisyonlarında görev alan 564 kişiye anket formları öğretmenlerin kadrosunu bulunduğu okullara gönderilmiş ve bu anketlerin yüzde 72.1'i geri dönmüştür. Öğretmenlerin kadrolarının bulunduğu okullara ait bilgilerde gecikme ve eksiklikler anketlerin dönüş oranlarında azalmaya neden olduğu düşünülebilir. Anketlerin geri dönüş oranlarına ilişkin bilgiler tablo- 1'de yer almaktadır.

Tablo 1 Anketlerin geri dönüş oranları.

Birim	Gönderilen Anket Sayısı	Dönen Anket Sayısı	Dönüş Oranı (%)
Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı	33	23	69.6
Mesleki Eğitim Programlarını Geliştiren Birimler	212	157	74.0
Genel Eğitim Programlarını Geliştiren Birimler	178	121	67.9
İl Milli Eğitim Komisyonları	141	106	75.1
Toplam	564	407	72.1

Araştırmada kullanılan diğer bir veri toplama aracı olan görüşme formu ise 11 program geliştirme birim yöneticisine bizzat araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırma sonucunda elde edilen veriler bilgisayara kaydedilmiş ve istatistiksel çözümlenmeler için SPSS paket programından yararlanılmıştır.

Program geliştirme komisyonlarında görev alanlara ait kişisel bilgileri frekans (n) ve yüzde (%) değerleri tablolastırılmıştır. Program geliştirme komisyonlarında yaşanan süreç ve komisyonlarca geliştirilen programlara ait niteliklerin yerine getirilme derecelerine ilişkin görüşlerin değerlendirilmesinde ise aritmetik ortalama (x) ve standart sapmaları (Ss) hesaplanmış, görev aldıkları komisyonlara göre komisyon üyelerinin

sedat yüksel

görüşleri arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü "varyans" analizi yapılmış ve farklar .05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Varyans değeri anlamlı çıkan maddelerde, farklılığın hangi grup veya gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla En Küçük Anlamlı Farklar (LSD) testi yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Program Geliştirme Süreci ve Bu Sürecin Yürütülmesi

Araştırmanın birinci alt problemi Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Örgütü bünyesindeki program geliştirme çalışmalarını ve sistemini ortaya koymaya yöneliktir.

Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Örgütü bünyesindeki program geliştirme faaliyetlerini yürüten ve program geliştirme faaliyetlerinden sorumlu olan birim yöneticilerine bir görüşme formu uygulanmıştır. Bu alt problemde Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Örgütündeki yetkililer için görüşme metodunun kullanılmasının nedeni, süreç içerisinde bulunan kaynak kişilerden iyi bildiği konularda olabildiğince objektif bilgiler toplamaktır (Özguven, 1992, s.1).

Tablo 3, Milli Eğitim Bakanlığı içerisinde yürütülmekte olan program geliştirme faaliyetlerini ve bu sürece ilişkin bulguları vermektedir.

Tablo 3 incelendiğinde Milli Eğitim Bakanlığı içerisinde program geliştirme sürecinin aşağıda açıklandığı şekilde işlediği görülmektedir:

a) **İhtiyaç Belirleme Aşaması:** Birimler genelde programla ilgili kişilerin (öğrenci, öğretmen, işletmeler vb.) görüş ve şikayetleri doğrultusunda programların geliştirilmesi ihtiyacını belirlemektedirler. Birimler ayrıca eğitim sisteminde yapılan değişiklikler (örneğin ders geçme ve kredi sistemi, sekiz yıllık zorunlu temel eğitim) sonucunda program geliştirme çalışmalarına başlamaktadır. Diğer taraftan birimler hazırlanış tarihi eski olan programların geliştirilmesine öncelik vermektedirler. İhtiyaç saptama araştırmalarına dayalı olarak program geliştirme ihtiyacını sadece Erkek ve Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlükleri ile EARGED'e bağlı komisyonlar belirlemektedir.

Tablo 3. Milli Eğitim Bakanlığı İçerisinde Program Geliştirme Faaliyetlerini Yürüten Birimlerde Program Geliştirme Sürecinin İşleyişi

Birimler	Talim ve Terbiye Kur.	Okul Öncesi	İlköğretim	Ortaöğretim	Öğretmen Yetiştirme	Din Öğretimi	Özel Eğt. Reh. Ddn.	Erkek Teknik	Kız Teknik	Ticaret ve Turizm	Çır. ve Yay. Eğitim	EARGED	METARGEM
	Program Geliştirme Süreci												
A- İHTİYAÇ BELİRLEME AŞAMASI													
İlgili Genel Müdürlüklerden Görüş Alınarak	X											X	X
Okullardan Gelen Şikayet ve Talepler Gözönüne Alınarak			X	X	X	X	X	X		X			
Sistem Değişikliği Sonucunda	X	X	X										
Hazırlanış Tarihi Eski Olan Programlara Bakılarak					X	X				X			
Sanayi Odaları ve İşletmelerden Gelen Şikayet ve Talepler Gözönüne Alınarak							X	X					
Program Geliştirme İhtiyacını Saptama Araştırmaları Yapılarak							X	X			X		
B-KARAR AŞAMASI													
Program geliştirme kararını birimlerdeki programlarla ilgili yöneticiler vermekte, genel müdür veya başkan onaylamakta, bazı programlarda ilgili müsteşar yardımcısının da onayı alınmaktadır.	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
C- KOMİSYONLARIN OLUŞTURULMASI AŞAMASI													
Komisyonlar birim tarafından oluşturulmaktadır.	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X
Komisyonların kurulması görevi İl Milli Eğitim Müdürlüklerine verilmektedir.			X										
Komisyonların kurulması görevi EARGED'e verilmektedir.			X	X									
Komisyonlarda tamamen alan öğretmenleri görev yapmaktadırlar						X	X	X		X			
Komisyonlarda alan öğretmenleri ile birlikte program geliştirme ve ölçme-değerlendirme uzmanları yer almaktadırlar.	X	X	X		X					X		X	X
D- KOMİSYON ÇALIŞMALARI AŞAMASI													
Komisyon çalışmaları birimlerde yürütülmektedir.	X	X			X	X	X			X		X	X
Komisyon çalışmaları hizmet içi eğitim merkezlerinde ve öğretmenevlerinde yürütülmektedir.		X								X			X
Komisyon çalışmaları okullarda yürütülmektedir.			X					X	X		X	X	
E- DEĞERLENDİRME AŞAMASI													
Geliştirilen programlar için her hangi bir değerlendirme faaliyeti yapılmamaktadır.					X					X	X		X
Geliştirilen taslak programlar için okulların görüşleri alınmaktadır.							X	X					
Geliştirilen programlar üniversitelerdeki uzmanlara incelettirilerek görüşleri alınmaktadır	X		X	X	X							X	
Geliştirilen programlar uygulama okullarında denenerek ön uygulaması yapılmaktadır.	X							X			X		

b) **Karar Aşaması:** Birimlerin hangi derslerin programlarının geliştirileceğini kararlaştırma süreci aynıdır. Bu sürecin işleyişinde birimler arasında farklılık bulunmamaktadır. Genelde program geliştirme kararını programdan sorumlu yöneticiler vermekte ve Genel Müdür veya Başkan'ın bu kararı onaylamasıyla çalışmalar başlamaktadır. Bu çalışmalardan birimin bağlı olduğu Müsteşar Yardımcısı bilgilendirilmekte, bazı programlarda da bizzat onayı alınmaktadır.

c) **Komisyonların Oluşturulması Aşaması:** Program geliştirme komisyonlarını birimler kendileri oluşturmaktadır. Sadece Ortaöğretim Genel Müdürlüğü program geliştirme komisyonu kurmamakta, EARGED ve İl Milli Eğitim Müdürlüklerini bu konuda görevlendirmektedir. İlköğretim Genel Müdürlüğü de bazı program geliştirme komisyonlarını EARGED'e kurmaktadır. Bu komisyonlar içerisinde özellikle mesleki eğitimde program geliştirme çalışmaları yapan komisyonlarda sadece alan öğretmenleri görev alırken diğer birimlerin kurduğu komisyonlarda alan öğretmenlerinin dışında program geliştirme ve ölçme-değerlendirme uzmanı da bulunmaktadır.

d) **Komisyon Çalışmaları Aşaması:** Birimler komisyon çalışmalarını genellikle kendi yönetim binalarında yürütürlerken, bazı komisyon çalışmaları hizmet içi eğitim merkezlerinde, öğretmenlerinde ve okullarda yürütülmektedir.

e) **Değerlendirme Aşaması:** Okul Öncesi ve Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlükleri ile EARGED dışında geliştirilen programların ön uygulama çalışmalarına dayalı değerlendirme çalışmaları yapılmamakta, diğer birimler ya herhangi bir değerlendirme çalışması yapmamakta, ya da sadece okulların veya üniversitedeki uzmanların görüşlerini dikkate alarak geliştirdikleri programları değerlendirmektedir.

Program Geliştirme Sürecinin Aşamalarına İlişkin Görüşler

Araştırmanın ikinci alt problemi, program geliştirme komisyonlarında görev alan üyelerin komisyonlarda yaşadıkları süreci ortaya koymaya yöneliktir.

1. Komisyon Oluşturma Aşaması

Bu bölümde, program geliştirme komisyonlarının oluşturulma aşamasında yapılan faaliyetlerle ilgili olarak komisyon üyelerinin görüşlerine ait bulgular verilmektedir.

Tablo 4, komisyon üyelerinin komisyon oluşturma aşamasında yapılan faaliyetlere ilişkin görüşlerini vermektedir.

Tablo 4. Komisyon Oluşturma Aşaması İle İlgili Bulgular

	Grup-1 T.T. Kurulu Komisyonları			Grup-2 Mesleki Eğitim Komisyonları			Grup-3 Genel Eğitim Komisyonları			Grup-4 İl Millî Eğitim Komisyonları			F	LSD
	n	X	s	n	X	s	n	X	s	n	X	s		
A- KOMİSYON ÇALIŞMALARI ÖNCESİ YAPILAN FAALİYETLER														
Komisyon çalışmaları başlamadan önce programın geliştirilmesine duyulan gereksinim komisyon üyelerine anlatılmaktadır.	23	2.34	1.11	151	2.04	1.15	113	1.94	1.16	95	3.09	1.53	17.61*	4-3 4-2 4-1
Komisyon çalışmaları başlamadan önce bir çalışma planı yapılmaktadır.	23	2.73	1.11	149	2.79	1.28	98	2.34	1.05	95	2.78	1.34	3.05*	2-3 4-3
B- KOMİSYONLARDA GÖREV ALAN ÜYELER														
Program geliştirme komisyonlarında ihtiyaç duyulan niteliklerde üyeler bulunmaktadır.	22	3.27	0.98	147	2.76	1.22	109	2.96	1.01	94	3.08	1.16	2.33	-
Komisyonlarda görev alacak her üyenin görev ve sorumlulukları açıkça belirlenmektedir.	23	2.82	1.23	156	2.69	1.42	118	2.80	1.30	100	3.12	1.43	1.98	-
Komisyon çalışmalarında program geliştirme uzmanı sürekli bulunmaktadır.	23	4.04	1.10	155	3.21	1.49	121	2.92	1.60	104	3.31	1.45	3.98*	1-3 1-2 1-4

a) Komisyon Çalışmaları Öncesi Yapılan Faaliyetler: Komisyon çalışmaları başlamadan önce program geliştirmeye duyulan gereksinim İl Millî Eğitim Komisyon üyelerine bazen anlatılırken, diğer komisyon üyelerine nadiren anlatılmaktadır. Ayrıca çalışmalar başlamadan önce yapılacak faaliyetlere ilişkin çalışma planını genel eğitim komisyonları nadiren, diğer komisyonlar ise bazen yapmaktadırlar.

b) Komisyonlarda Görev Alan Üyeler: Komisyonun oluşturulma aşamasında komisyonların ihtiyaç duyduğu nitelikte üyelerin bazen bulunduğu, komisyonlarda her zaman bulunması gereken program geliştirme uzmanının, Talim ve Terbiye Kurulu komisyonlarında sıklıkla yer alırken, diğer komisyonlarda bazen yer aldığı belirlenmiştir. Komisyon çalışmaları başlamadan önce komisyonda görev alacak her üyenin görev ve sorumluluklarının da sıkça belirlenmediği görülmektedir.

Komisyon Çalışmaları Aşaması

Hazırlık ve Destek Aşaması

Bu bölümde, oluşturulan program geliştirme komisyonlarının çalışmalarına başlamadan önce yaptığı hazırlıklar ve kendilerine sunulan destek faaliyetleri ile ilgili bulgulara yer verilmektedir.

Tablo 5, komisyon üyelerinin komisyon çalışmaları başlamadan önce yapılan çalışmalara ilişkin görüşlerini vermektedir.

Tablo 5 Hazırlık ve Destek Aşaması İle İlgili Bulgular

	Grup-1 T.T. Kurulu Komisyonları			Grup-2 Mesleki Eğitim Komisyonları			Grup-3 Genel Eğitim Komisyonları			Grup-4 İl Millî Eğitim Komisyonları			F	LSD
	n	X	s	n	X	s	n	X	s	n	X	s		
A- KOMİSYON ÇALIŞMALARINDA FİZİKİ ORTAM VE ŞARTLAR														
Komisyon çalışmaları için uygun fiziki ortam (aydınlık, ferah ve sessiz bir ortam) hazırlanmaktadır.	23	3.82	0.93	155	2.82	1.47	121	2.77	1.32	98	3.27	1.44	5.76*	1-3 1-2 4-3 4-2
Komisyon çalışmaları esnasında ihtiyaç duyulan araç-gereç, kaynak, kitap ve diğer destek hizmetleri (sekreteryaya) sağlanmaktadır	23	3.69	0.97	157	2.94	1.28	121	3.28	1.15	102	3.01	1.40	3.48*	1-2 1-4 3-2
B- YÜRÜRLÜKTE OLAN PROGRAMLA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR														
Yürürlükte olan programla ilgili olarak uygulamada karşılaşılan sorunlar hakkında araştırmalar yapılmaktadır.	23	3.39	1.09	147	2.65	1.40	116	2.98	1.21	89	2.77	1.29	2.85*	1-2 3-2 1-4
Halen okullarda uygulanmakta olan program hakkında ilgili tarafların (öğretmenler, öğrenciler, yöneticiler, veliler) görüşleri alınmaktadır.	23	2.95	0.97	144	3.47	1.23	114	2.90	1.29	98	2.93	1.33	5.76*	2-3 2-4
C- ÜNİVERSİTELERDEKİ UZMANLARDAN YARARLANMA														
Komisyon çalışmaları sırasında üniversitelerdeki uzmanlar yardım istenmektedir.	23	2.30	0.70	137	3.68	1.20	111	2.76	1.15	94	2.78	1.42	18.32*	2-1 2-3 2-4
Üniversitelerden gelen uzmanların komisyon çalışmalarında komisyon üyelerine verdikleri fikirler yararlı olmuştur.	21	2.09	0.70	122	3.13	1.36	105	2.34	1.09	82	2.69	1.31	9.49*	2-1 2-3 2-4 4-1

sedat yüksel

a) **Komisyon Çalışmalarında Fiziki Ortam ve Şartlar:** Talim ve Terbiye Kurulu Komisyonları diğer komisyonlara göre daha uygun bir ortamda çalışmakta ve kendilerine daha fazla destek hizmetler sağlanmaktayken, diğer komisyonlar bu olanaklardan bazen faydalanabilmektedirler.

b) **Yürürlükte Olan Programla ilgili Yapılan Çalışmalar:** Talim ve Terbiye Kurulu Komisyonları yürürlükte olan programla ilgili uygulamada karşılaşılan sorunları tespit etmek amacıyla diğer komisyonlara göre daha sık araştırmalar yaparken mesleki eğitim komisyonları program hakkında ilgili tarafların görüşlerini daha sık almaktadır. Diğer komisyonlar bu faaliyetleri bazen yapmaktadır.

c) **Üniversitelerdeki Uzmanlardan Yararlanma:** Üniversitedeki uzmanlardan mesleki eğitim komisyonları sıklıkla yararlanırken, genel eğitim ve İl Milli Eğitim komisyonları bazen, Talim ve Terbiye Kurulu Komisyonları ise nadiren yararlanmaktadır. Buna karşılık Talim ve Terbiye Kurulu ve genel eğitim komisyon üyeleri nadiren, diğer komisyon üyeleri ise bazen bu uzmanların komisyon çalışmalarında verdikleri fikirlerden yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Çalışma Ortamı Aşaması

Bu bölümde, program geliştirme komisyonlarının çalışma ortamlarına ilişkin komisyon üyelerinin görüşleri ile ilgili bulgulara yer verilmektedir

Tablo 6, komisyon üyelerinin komisyondaki çalışma ortamına ilişkin görüşlerini vermektedir.

a) **Komisyon Görev Alanların Çalışma Ortamları:** İl Milli Eğitim Komisyon üyeleri, komisyondaki diğer üyelerin bazen gayretli çalıştığı görüşünderken, diğer komisyon üyeleri nadiren üyelerin gayretli çalıştığı görüşündedir. Bu veriye paralel olarak İl Milli Eğitim komisyonlarında üyelere komisyonda görevlerini yerine getirebilmeleri için bazen yetki ve sorumluluk verilmekte, komisyonda fikirlerine bazen değer verilmekte ve kararlar bazen üyelerin katılımıyla alındığı, diğer komisyonlarda ise bu durumların nadiren yerine getirildiği tespit edilmiştir.

b) **Komisyon Başkanının Yaptığı Çalışmalar:** Komisyon üyelerinin görüşlerine göre İl Milli Eğitim komisyon üyeleri bazen, diğer komisyon üyeleri ise nadiren komisyon başkanlarının komisyon çalışmalarının

Tablo 6 Çalışma Ortamı Aşaması İle İlgili Bulgular

	Grup-1 T.T. Kurulu Komisyonları			Grup-2 Mesleki Eğitim Komisyonları			Grup-3 Genel Eğitim Komisyonları			Grup-4 İl Millî Eğitim Komisyonları			F	LSD
	n	X	s	n	X	s	n	X	s	n	X	s		
A- KOMİSYONDA GÖREV ALAN ÜYELERİN ÇALIŞMA ORTAMLARI														
Komisyonadaki tüm üyeler gayretli çalışmaktadır.	23	2.47	1.03	155	1.96	1.04	119	1.94	0.91	100	3.16	1.53	26.61*	4-3 4-2 4-1 1-3 1-2
Komisyonunda verilen görevleri yerine getirmeleri için üyelere yeterli yetki ve sorumluluk verilmektedir.	22	3.04	1.17	151	2.81	1.50	116	2.82	1.34	99	3.37	1.45	3.64*	4-2 4-3
Komisyonunda kararlar üyelerin katılımıyla alınmaktadır	23	2.08	0.99	154	2.02	1.07	119	1.93	1.00	101	3.21	1.65	25.34*	4-3 4-2 4-1
Komisyonunda fikirlerime önem verilmektedir.	23	2.21	0.79	154	1.99	0.88	119	1.73	0.82	103	3.17	1.56	36.84*	4-3 4-2 4-1 1-3 2-3
B- KOMİSYON BAŞKANININ YAPTIĞI ÇALIŞMALAR														
Komisyon başkanı çalışmaların koordinasyonunu sağlamaktadır.	21	1.95	0.97	150	2.00	1.07	108	1.93	0.94	98	3.07	1.61	20.19*	4-3 4-1 4-2
Komisyon başkanı ile üyeler arasında arkadaşça bir iletişim ve etkileşim olmaktadır.	20	2.30	0.92	153	1.83	0.96	117	1.87	0.97	94	3.05	1.60	25.05*	4-2 4-3 4-1
Komisyon başkanı farklı görüşleri dinlemeye isteklidir.	22	2.77	0.92	144	2.14	1.17	111	2.32	1.08	97	3.09	1.57	12.08*	4-2 4-3 1-2
C-DİĞER KOMİSYONLARLA İLETİŞİM KURMA														
Komisyon diğer program geliştirme komisyonlarıyla iletişim halindedir.	23	3.17	1.11	153	2.50	1.28	110	2.91	1.15	90	3.05	1.36	4.95*	1-2 4-2
D- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YETKİLİLERİNİN KOMİSYON ÇALIŞMALARINI DENETLEME FAALİYETLERİ														
Komisyon çalışmalarına komisyon dışından kişi ve makamların müdahaleleri olmaktadır.	23	3.17	0.98	140	3.75	1.28	110	3.68	1.14	94	2.90	1.71	8.85*	2-4 3-4
Millî Eğitim Bakanlığı yetkilileri komisyon çalışmalarını denetlemektedir.	22	3.00	1.06	144	2.49	1.25	110	2.48	1.13	91	3.02	1.42	4.61*	4-3 4-2
İl Millî Eğitim Müdürlüğü yetkilileri komisyon çalışmalarını denetlemektedir.*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	88	1.67	1.28	-	-

*Bu maddeyi sadece İl Millî Eğitim Komisyonlarında görev alanlar cevaplandırmışlardır.

sedat yüksel

koordinasyonunu sağladıkları ve diğer üyelerle arkadaşça bir iletişim kurdukları görüşündedirler. Ayrıca Talim ve Terbiye Kurulu ile İl Milli Eğitim komisyon üyeleri bazen, diğer komisyon üyeleri ise nadiren komisyon başkanlarının farklı görüşleri dinlemeye istekli olduğunu belirtmişlerdir.

c) Diğer Komisyonlarla İletişim Kurma: Mesleki eğitim komisyonları nadiren diğer komisyonlarla iletişim kurarken, diğer komisyonlar bazen komisyonlarla iletişim kurmaktadır.

d) Milli Eğitim Bakanlığı Yetkililerinin Komisyon Çalışmalarını Denetleme Faaliyetleri: Mesleki eğitim ve genel eğitim komisyon üyeleri komisyon çalışmalarına komisyon dışındaki kişi ve makamların sıklıkla müdahale ettikleri, buna karşılık Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerinin komisyon çalışmalarını nadiren denetlediklerini belirtmektedirler. Diğer komisyon üyeleri ise komisyon çalışmalarına dışarıdan kişi ve makamların bazen müdahale ettiklerini ve Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerinin de bazen komisyon çalışmalarını denetlediklerini belirtmektedirler. Ayrıca İl Milli Eğitim Müdürlüklerinin kendilerine bağlı olan İl Milli Eğitim komisyonlarını hiç denetlememesi dikkati çekmektedir.

Ürün Aşaması

Bu bölümde, program geliştirme komisyonu çalışmaları sonucunda ortaya çıkan program, yani ürün ile ilgili olarak komisyon üyelerinin görüşlerine ilişkin bulgular verilmektedir.

a) Milli Eğitim Bakanlığının Model ve Standartlarına Uygunluk: Milli Eğitim Bakanlığı komisyonların geliştirdikleri programlarda program geliştirme çalışmaları için belirlediği standart ve modele uyulmasını, bu standartlar ve modelin dışına çıkılmamasını istemektedir. İl Milli Eğitim komisyonları için bu konuda bir sınırlamanın pek yapılmadığı görülmektedir. Ancak bu komisyonlarca geliştirilen programların Ortaöğretim Genel Müdürlüğü tarafından gerekli düzenlemeler yapılarak onay için Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'na gönderildiği dikkate alınmalıdır.

b) Talim ve Terbiye Kurulu'na İlişkin Görüşler: Komisyonlarca geliştirilen programlar Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nda incelenerek onay için Bakan'a gönderilmektedir. Bu süreç içerisinde özellikle genel eğitim komisyonları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından yapılan bu incelemelerin süresinin oldukça uzun olmasından şikayetçidirler. Buna karşılık İl Milli Eğitim komisyonları geliştirdikleri programları Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'ne gönderdikleri için bu konuda pek şikayetçi değildirler.

Tablo 7. Ürün Aşamasına İlişkin Bulgular

	Grup-1 T.T. Kurulu Komisyonları			Grup-2 Mesleki Eğitim Komisyonları			Grup-3 Genel Eğitim Komisyonları			Grup-4 İl Millî Eğitim Komisyonları			F	LSD
	n	X	s	n	X	s	n	X	s	n	X	s		
	A- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞININ MODEL VE STANDARTLARINA UYGUNLUK													
Millî Eğitim Bakanlığı, program geliştirme çalışmaları için belirlediği standartlara veya modele uyulmasını istemektedir.	21	3.77	1.30	157	3.92	1.66	120	3.46	1.38	106	2.29	1.80	12.63*	4-2 4-1 4-3 3-2
Program geliştirme çalışmalarında Millî Eğitim Bakanlığının belirlediği esas ve standartların dışına çıkılabilmektedir.	23	2.47	0.89	154	1.68	1.10	121	2.47	1.23	106	254	1.64	12.96*	2-4 2-3 2-1
B- TALİM VE TERBİYE KURULU'NA İLİŞKİN GÖRÜŞLER														
Geliştirilen programın Talim ve Terbiye Kurulunda incelenmesi uzun bir süreyi almaktadır.	23	3.17	0.71	157	2.80	1.78	119	3.64	1.60	106	1.92	1.77	19.74*	4-3 4-2 4-1 2-3
Geliştirilen programla ilgili olarak Talim ve Terbiye Kurulu genelde eksik ve düzeltilmesi gereken unsurlar bulmaktadır.	23	4.00	0.60	154	2.24	1.71	121	3.24	1.48	103	2.12	1.75	17.66*	4-1 4-3 2-1 2-3 3-1
Talim ve Terbiye Kurulunun geliştirilmiş programla ilgili olarak eksik ve düzeltilmesi gereken unsurlar konusundaki tespitleri yerindedir.	23	4.13	0.69	157	2.19	1.63	119	2.77	1.33	104	1.91	1.57	17.35*	4-1 4-3 2-1 3-1 2-3

Talim ve Terbiye Kurulu kendilerine gönderilen programlarda genelde eksik ve düzeltilmesi gereken unsurların sıklıkla bulunduğunu belirtirken, genel eğitim komisyonları geliştirdikleri programlarda bazen, diğer komisyonlar ise nadiren eksik ve kusur bulunduğunu belirtmektedir. Bu verilere paralel olarak Talim ve Terbiye Kurulu komisyon üyeleri programlar üzerinde eksik ve kusurlu unsurlar konusunda tespitlerini genelde sıklıkla yerinde görürken, genel eğitim komisyonları bazen, diğer komisyonlar nadiren tespitlerinin yerinde olduğu görüşündedirler.

Ön Uygulama ve Değerlendirme Aşaması

Bu bölümde, program geliştirme komisyonlarındaki çalışmalar sonucunda geliştirilen programın pilot uygulama şeklinde okullarda

denenmesi ve deneme sonuçlarının değerlendirilmesi faaliyetlerinin yapıldığı ön uygulama ve değerlendirme aşamasıyla ilgili olarak komisyon üyelerinin görüşlerine yer verilmektedir.

Burada, ön uygulama ve değerlendirme faaliyetlerini, mesleki eğitim ve genel eğitim komisyonları içerisindeki bazı komisyonların (EARGED ve Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü bünyesindeki bazı komisyonlar) uyguladığı bilindiğinden, bu bölümde sadece bu iki birime bağlı komisyonlarda görev alan üyelerin cevapları değerlendirilmiştir. Bu nedenle görüşlerin değerlendirilmesinde t-testi kullanılmıştır.

Tablo 8, komisyon üyelerinin geliştirdikleri programların ön uygulama ve değerlendirme çalışmaları ile ilgili görüşlerini vermektedir.

Tablo 8. Ön Uygulama ve Değerlendirme Aşaması ile İlgili Bulgular

Komisyon Madde	Mesleki Eğitim Komisyonları			Genel Eğitim Komisyonları			t
	n	X	s	n	X	s	
A- GELİŞTİRİLEN PROGRAMIN ÖN UYGULAMA VE DENEME ÇALIŞMALARI							
Komisyonunda geliştirilen program okullarda denenmektedir	142	3.25	1.49	104	3.32	1.32	0.31
Geliştirilen programın deneme aşamasında sağlanan verilerden eksik ve kusurların giderilmesinde yararlanılmaktadır	134	3.11	1.39	103	3.42	1.20	1.69
Ön uygulama için öngörülen süre, geliştirilen programdaki olası eksik ve kusurların ortaya çıkarılabilmesi için yeterlidir.	119	2.75	1.18	99	3.29	1.20	3.19*
B- UYGULAMA OKULLARI							
Uygulama okulları ile komisyon arasında yeterli bilgi akışı ve koordinasyon sağlanmaktadır.	121	2.57	1.25	98	2.95	1.25	2.27*
Uygulama öncesinde uygulama okulu öğretmenlerine geliştirilen program hakkında bilgi verilmektedir.	106	3.23	1.37	92	3.63	1.10	2.14*
Uygulama okullarındaki öğretmenlere uygulama esnasında rehberlik yapılmaktadır.	109	2.75	1.34	93	3.17	1.24	2.23*
C- ÖN UYGULAMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ							
Ön uygulama sonuçları komisyon tarafından dikkate alınarak değerlendirilmektedir	103	2.98	1.30	88	3.77	1.32	4.04*
Ön uygulama sonucunda programla ilgili olarak ortaya çıkan sorunları giderici çalışmalar yapılmaktadır.	112	2.99	1.26	85	3.49	1.41	2.51*
Komisyonadaki üyeler ön uygulamayı değerlendirme ve geliştirme yöntemleri hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibidir.	115	3.04	1.20	98	3.43	1.26	2.46*

sedat yüksel

a) **Geliştirilen Programın Ön Uygulama ve Deneme Çalışmaları:** Her iki komisyon üyeleri de komisyonlarında geliştirilen programların uygulama okullarında sıklıkla denenmediği, dolayısıyla da denen programlardan elde edilen verilerden de eksik ve kusurların giderilmesinde sıklıkla yararlanmadıklarını belirtmişlerdir. Komisyon üyeleri ayrıca ön uygulama için ayırdıkları süreyi bazen yeterli görmekteyler.

b) **Uygulama Okulları:** Komisyonlarca geliştirilen programların denendiği uygulama okullarıyla ilgili olarak, genel eğitim komisyonlarının uygulama okullarıyla bilgi akışı sağlama, öğretmenleri bilgilendirme ve onlara rehberlik etme konularında mesleki eğitim komisyonlarına göre daha sık faaliyet yürüttükleri tespit edilmiştir.

c) **Ön Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi:** Genel eğitim komisyon üyeleri ön uygulamayı değerlendirme ve geliştirme yöntemleri konusunda yeterli düzeyde bilgiye sahip olup, ön uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi çalışmalarını mesleki eğitim komisyonlarına göre daha sık yapmaktadırlar.

Kişisel Tutum ve Görüşlere İlişkin Bulgular

Bu bölümde, program geliştirme komisyon üyelerinin komisyon çalışmaları ile ilgili olarak bazı kişisel tutum ve görüşlere ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Tablo 9, komisyon üyelerinin komisyon çalışmaları ile ilgili bazı tutum ve görüşlerini vermektedir.

Talim ve Terbiye Kurulu ve genel eğitim komisyon üyeleri kendilerini genelde üretici ve mutlu hissederek, İl Milli Eğitim komisyon üyeleri bazen, mesleki eğitim komisyon üyeleri ise nadiren kendilerini üretici ve mutlu hissetmektedirler. Buna karşılık İl Milli Eğitim komisyon üyeleri dışında diğer komisyon üyeleri kendi istekleriyle, herhangi bir zorlama olmaksızın komisyonlarda görev almakta ve bu çalışmalardan ek bir gelir elde etmemektedirler.

Program Geliştirme Sürecine İlişkin Görüş ve Öneriler

Araştırmanın üçüncü alt problemi, program geliştirme komisyonlarında görev alan komisyon üyelerinin, Milli Eğitim Bakanlığı içerisindeki program geliştirme faaliyetlerine ilişkin genel görüş ve önerilerini ortaya koymaya yöneliktir.

Tablo 9. Kişisel Tutum ve Görüşlere İlişkin Bulgular

	Grup-1 T.T. Kurulu Komisyonları			Grup-2 Mesleki Eğitim Komisyonları			Grup-3 Genel Eğitim Komisyonları			Grup-4 İl Millî Eğitim Komisyonları			F	LSD
	n	X	s	n	X	s	n	X	s	n	X	s		
	KİŞİSEL TUTUM VE GÖRÜŞLER													
Program geliştirme komisyonunda çalıştığımın dolayı kendimi üretici ve mutlu hissediyorum	23	4.00	1.00	157	2.19	1.33	116	4.12	1.05	100	3.26	1.52	26.57*	3-4 1-4 2-4 3-2
İstmeden zorunlu olarak program geliştirme komisyonlarında görev almaktayım.	23	1.95	1.36	146	2.10	1.33	119	1.42	0.84	99	3.14	1.51	34.02*	4-3 4-2 4-1 2-3

Tablo 10, komisyon üyelerinin Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki program geliştirme sürecine ilişkin genel görüş ve önerilerini vermektedir.

Tablo 10. Komisyon Üyelerinin Millî Eğitim Bakanlığı'ndaki Program Geliştirme Sürecine İlişkin Genel Görüş ve Önerileri

Görüş ve Öneriler	T. T. Kurulu Komisyonları (n)	Mesleki Eğitim Komisyonları (n)	Genel Eğitim Komisyonları (n)	İl Millî Eğitim Komisyonları (n)	Toplam (n)
Program geliştirme komisyonlarında çalışabilecek yeterliliğe sahip olmayan kişiler görevlendirilmemelidir.	2	6	20	8	36
Program ülke genelinde uygulanmadan önce bazı okullarda sağlıklı deneme ve ön araştırmalar yapılmalıdır.	6	7	14	2	29
Program geliştirme komisyonlarında görev alan üyelere ek bir ücret verilmelidir.	-	10	8	-	18
Görevlendirme ile komisyonlarda görev yapan program geliştirme ve ölçme- değerlendirme uzmanlarına uzman kadrosu verilmelidir.	6	2	6	4	18
Talim ve Terbiye Kurulu, geliştirilen programların kendi belirlediği model uygun olması gerektiği konusundaki ısrarından vazgeçmelidir.	-	10	6	-	16
Program geliştirme için yeterli zaman ve olanaklar verilmeli, komisyonlardan programların kısa bir sürede geliştirilmesi istenmemelidir.	-	4	6	4	14

sedat yüksel

Tablo 10'da görüldüğü gibi komisyon üyelerinin görüş ve önerilerinin komisyonda görev alan kişilerin nitelikleri ile kendilerinin kadro ve ücret sorunları, ön uygulama yapılmadan programların hemen uygulamaya geçirilmesi ve geliştirilen programların Talim ve Terbiye Kurulu modeliyle uygun olması zorunluluğu ilgili olduğu görülmektedir.

SONUÇLAR

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Milli Eğitim Bakanlığındaki Program Geliştirme Sistemine İlişkin Sonuçlar:

- Milli Eğitim Bakanlığı içerisinde program geliştirme çalışmalarını yürüten birimlerin faaliyetleri arasında bir bütünlük bulunmamakta, her birim program geliştirme çalışmalarını farklı biçimlerde yürütmektedirler.
- Geliştirilecek olan programların belirlenmesinde ihtiyaç tespiti araştırmaları yeterince yapılmamakta, sadece programla ilgili kişi ve grupların görüşleri doğrultusunda program geliştirme çalışmaları başlatılmaktadır.
- Program geliştirme çalışmalarını genelde okulların bağlı bulunduğu Genel Müdürlükler yürütmektedirler. Ancak İlköğretim ve Ortaöğretim Genel Müdürlükleri program geliştirme faaliyetlerini İl Milli Eğitim Müdürlükleri ve EARGED'e vermişlerdir.

Her program geliştirme komisyonunda program geliştirme ve ölçme-değerlendirme uzmanının yer alması gerekirken, özellikle mesleki eğitim programlarını geliştiren komisyonlar büyük ölçüde alan öğretmenlerinden oluşmaktadır.

- Komisyonlarca geliştirilen programların değerlendirilmesi aşamasında, pilot okullardaki deneme ve ön uygulama çalışmalarını sadece EARGED ve Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğüne bağlı olan bazı komisyonlar tarafından yapılmaktadır. Bu komisyonlar dışında, diğer komisyonlarca geliştirilen programlar sadece programla ilgili kişiler ve üniversitelerdeki uzmanlardan görüş alınarak değerlendirilmekte ya da hiçbir değerlendirme çalışması yapılmamaktadır.

Program Geliştirme Komisyonlarına İlişkin Sonuçlar:

- Program geliştirme komisyonlarının kurulma aşamasında program geliştirme çalışmalarına duyulan gereksinim bu komisyonlarda yer alacak olan üyelere yeterince anlatılmamaktadır.
- Program geliştirme komisyonları belirli bir çalışma planı olmadan, plansız bir şekilde çalışmalarını yürütmektedir.
- Program geliştirme komisyonlarında ihtiyaç duyulan nitelikte üyeler genelde bulunmamakta olup, her komisyonda bulunması gereken program geliştirme uzmanı, Talim ve Terbiye Kurulu komisyonları hariç, diğer komisyonlarda genelde bulunmamaktadır. Ayrıca komisyon çalışmalarında her üyenin görev ve sorumlulukları da genelde belirlenmemektedir.
- Komisyon çalışmaları esnasında Talim ve Terbiye Kurulu ve mesleki eğitim komisyonları hariç, diğer komisyonlar yürürlükte olan programla ilgili sorunların tespiti için araştırmalar ile ilgililerin görüşlerini genelde almamaktadır.
- Komisyon çalışmalarında mesleki eğitim komisyonları hariç, diğer komisyonlar üniversitelerdeki uzmanlardan yeterince yararlanmamaktadırlar.
- Komisyon çalışmalarında demokratik ortam yeterince sağlanamamaktadır. Komisyon başkanlarının çalışmaların koordinasyonunu sağlama ve demokratik bir ortam sağlama konularında yeterli olamadığı, kararların üyelerin katılımıyla pek alınmadığı tespit edilmiştir.
- Mesleki eğitim ve genel eğitim komisyonları dışındaki diğer komisyonlara dışardan kişi ve makamların sıkça müdahale etmedikleri ve denetlemedikleri ortaya çıkmıştır.
- Komisyonlarca geliştirilen programların onay makamı olan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, bu programların kendi model ve standartlarına uymalarını, bunun dışına çıkmamalarını istemektedir. Talim ve Terbiye Kurulu komisyon üyeleri komisyonlarca geliştirilen programların genelde eksik ve kusurlu olduğunu belirtirken, diğer komisyon üyeleri geliştirdikleri programlarda nadiren eksik ve kusur bulunduğu görüşündedirler.
- Komisyonlarca geliştirilen programların ön uygulama ve değerlendirme çalışmaları yeterince yapılmamaktadır.

sedat yüksel

- İl Milli Eğitim komisyon üyeleri dışındaki diğer komisyon üyeleri komisyonlarda kendi istekleriyle, zorlama olmaksızın görev almakta ve özellikle Talim ve Terbiye Kurulu ve genel eğitim komisyonlarında görev alanlar kendilerini üretici ve mutlu hissetmektedirler. Komisyon üyeleri bu görevlerinden dolayı ek bir gelir elde etmemektedirler.

ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler ortaya konulmuştur:

- Milli Eğitim Bakanlığı içerisinde program geliştirme faaliyetlerini yürüten birimler arasında iletişim ve koordinasyon kurularak, faaliyetler arasında bütünlük sağlanmalıdır.
- Hem geliştirilecek olan programların belirlenmesi için ihtiyaç tespiti araştırmaları, hem de geliştirilen programların ön uygulama ve değerlendirme çalışmaları sürekli yapılmalıdır. Bu tür araştırmalar uzmanlık gerektirdiğinden, bu konuda araştırma ve geliştirme birimleri olan EARGED ve METARGEM'in olanaklarından yararlanılabilir.
- Program geliştirme komisyonlarına ihtiyaç duyulan niteliklerde üyeler görevlendirilmeli, her komisyonda program geliştirme ve ölçme-değerlendirme uzmanlarının bulundurulmasına özen gösterilmelidir.
- Program geliştirme komisyonlarında demokratik bir ortamın sağlanmasına ve kararların üyelerin katılımıyla alınmasına özen gösterilmelidir. Bu amaçla komisyon başkan ve üyelerine demokratik nitelikler kazandırılması için hizmet içi eğitim verilmelidir.
- Program geliştirme komisyonlarında yapılan çalışmalar program geliştirmenin tasarımı, uygulama ve değerlendirme aşamaları ile ilgili ilkelere uygun olmalı, dolayısıyla çalışmalarda bir standart ve bütünlük sağlanmalıdır. Bununla ilgili olarak Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı birtakım standartlar belirlemiştir. Ancak bu standartlara yeterince uyulmadığı araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı sadece geliştirilen programı (ürünü) değil, ayrıca programın geliştirildiği süreci de incelemelidir. Süreç ile ilgili ilke ve standartlara uymayan programlara onay verilmemelidir.
- İstekli veya gönüllü olan kişiler komisyonlarda görev almalı ve bu üyelere ek ücret ve olanaklar sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- CİCİOĞLU, Hasan (1985) **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)**. İkinci Baskı, : Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:140.
- DEMİREL, Özcan (1992) "Türkiye'de Program Geliştirme Uygulamaları". **Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi**. 7, 27-43.
- DOLL, Ronald C. (1970) **Curriculum Improvement: Decision-Making and Process**. Second Edition. Boston: Allyn and Bacon Inc.
- ERDEN, Münire (1993) **Eğitimde Program Değerlendirme**. Birinci Baskı, Ankara: Pegem Yayınları no: 6.
- ERTÜRK, Selahattin (1993) **Eğitimde "Program" Geliştirme**. Yedinci Baskı, Ankara: Meteksan A.Ş.
- GOOD, Carter (1959) **Dictionary of Education**. Third Edition. New York: McGraw-Hill.
- GROBMAN. Hulda (1970) **Developmental Curriculum Projects: Decision Points and Processes**. New York: F.F. Peacock Publishers Inc.
- KISAKÜREK, Mehmet Ali (1983) "Eğitim Programlarının Hazırlanması ve Geliştirilmesi" **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. 16,1, 217-224.
- MCCUTCHEON, Gail (1995) **Developing the Curriculum. Solo and Group Deliberation**. New York: Longman Publishers USA.
- MCNEİL, John D. (1996) **Curriculum. A Comprehensive Introduction**. Third Edition. Boston: Little Brown and Company.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (1990) **Ortaöğretimde Yeniden Düzenleme ve Reform Semineri**. Ankara.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI (1997) **Milli Eğitim Bakanlığında Program Çalışmaları**.Ankara: EARGED Yayını No: 51.
- MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI TEBLİĞLER DERGİSİ (10.04.1995) **Milli Eğitim Müdürlükleri Program Hazırlama ve Geliştirme Komisyonları Çalışma Yönergesi**. Sayı:2428
- NEAGLEY, Ross L. and N. Dean EVANS (1967) **Handbook for Affective Curriculum Development**. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- OLİVER, Albert I. (1965) **Curriculum Improvement: A Guide to Problems, Principles and Procedures**. New York: Dodd Mead and Company.

sedat yüksel

- ÖNCÜL, Mehmet (1990) **Talim ve Terbiye Kurulu Kararlarının Programlar Yönünden Analizi**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi.
- ÖZGÜVEN, İbrahim Ethem (1992) **Görüşme İlke ve Teknikleri**. 2. Baskı. Ankara: Odak Ofset
- SAYLOR, J.Galen; William M.ALEXANDER; Arthur J.LEWIS (1981) **Curriculum Planning for Better Teaching and Learning**. Fourth Edition, New York: World Book Company.
- TABA, Hilda (1962) **Curriculum Development. Theory and Practice**. New York: Harcourt, Brace and World Inc.
- TAŞPOLATOĞLU, Ayşegül Esener (1993) **Türk Milli Eğitiminde Cumhuriyetten Günümüze Program Geliştirme Alanındaki Gelişmeler ve Bir Eğitim Programının Temel Özelliklerine İlişkin Uzman Görüşleri**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- TÜRK, Ercan (1998) **Cumhuriyet Döneminde Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Örgütünde Yapı Boyutunda Değişmeler (1923- 1997)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi.
- T.C. RESMİ GAZETE (12.05.1992) **Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun** (3792 Sayılı Kanun) Sayı:21226
- VARIŞ, Fatma (1988) **Eğitimde Program Geliştirme, "Teori ve Teknikler"** Dördüncü Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:157.
- VERDUIN, John R. Jr (1967) **Cooperative Curriculum Improvement**. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- WİLES, John and Joseph BONDİ (1979) **Curriculum Development. A Guide to Practice**. Columbus: Charles A. Merrill Publishing Company.